

3 · 4

31 / 1983

***Slovenský
národopis***

Na obálke: 1. strana: Matka s dieťaťom. Lučivná, o. Poprad. Foto J. Nový, 1959,
Archív NÚ SAV

4. strana: Rodina. Detail z tabulovej maľby Majstra Pavla z Levoče. Levoča, okolo r. 1520. Tento, ako aj ostatné historicky staršie obrazové doklady, sú z pripravovanej práce PhDr. Sone Kovačevičovej, CSc. o ikonografických materiáloch dokladajúcich život ľudu na Slovensku od VIII. do XVIII. storočia.

Obrazový dokumentárny materiál v čísle poukazuje na historické korene a vývin tradícií rodinného života a spolunažívania, ktorého jednotlivé elementy a zložky pretrvávajú dodnes.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ÚLOHA RODINY V ETNOKULTÚRNYCH PROCESOCH V PODMIENKACH SOCIALIZMU

- Úvod (Božena Filová) 344
- Filová, B. (ČSSR): Súčasná rodina ako miesto pôsobenia tradícií spôsobu života 350
- Drobiževová, L. M. (ZSSR): Etnosociologické štúdium rodiny v ZSSR a možnosti porovnávacích výskumov 361
- Todorov, D. (BLR): Obsah, štruktúra a intenzita kultúrneho využitia súčasnej bulharskej rodiny 367
- Biernacka, M. (PLR): Rodinné vzťahy a väzby v dedinskej spoločnosti — tradície a premeny 377
- Morvayová, J. (MLR): Premeny rodinných sviatkov v období socializmu 386
- Griepentrogová, G. (NDR): K niektorým zmenám v partnerských vzťahoch v manželstvách a rodinách pracovne aktívneho obyvateľstva magdeburskej oblasti medzi rokmi 1900 až 1960 399
- Radovanovičová, M. (SFRJ): Podstatné znaky súčasných procesov premien v dedinskej rodine v Srbsku (Etnologický aspekt) 407
- Ždanková, T. A. (ZSSR): Štúdium zmien v tradičnej štruktúre rodiny u národov Strednej Ázie v podmienkach socializmu 414
- Makavejevová, L. (BLR): Etnosociálne aspekty rozvoja súčasných manželských a rodinných vzťahov 427
- Kašubová, M. S. (ZSSR): Tradície a inovácie vo vnútorodinných vzťahoch u národov Juhoslávie 435
- Szyferová, A. (PLR): Procesy premien kultúrnej tradície v miešaných manželstvách na území severného Poľska 445
- Antonić, D. (SFRJ): Autorita starešinu v tradičnej a súčasnej rodine 454
- Divacová, Z. (SFRJ): Súčasná transformácia úloh členov rodiny v obradoch 459
- Provazník, D. (ČSSR): Teoreticko-metodologické problémy výskumu rodiny (Sociologické hľadisko) 466
- Malá, E. (ČSSR): Vplyv kultúrnej orientácie rodiny na kultúrny vývoj detí (Sociologická analýza diferencovaných typov rodín) 479
- Robek, A. (ČSSR): Integrační a desintegrační tendence malé etnické skupiny 487
- Heroldová, I. (ČSSR): Predávaní etnokultúrnych informácií v etnicky homogenných a etnicky heterogenných rodinách 494
- Pranda, A. (ČSSR): Základné činitele procesu prenášania etnokultúrnych tradícií 501
- Kandert, J. (ČSSR): Štruktúra rodiny a tradície 517
- Salner, P. (ČSSR): K postaveniu osôb v dôchodkovom veku v súčasnej vidieckej rodine 524
- Ratica, D. (ČSSR): Rodinná výchova ako forma intergeneračného prenosu etnokultúrnych tradícií 534
- Čukan, J. (ČSSR): K problematike rodinného života baníckej dediny v kapitalizme a v socializme 541
- Štibrányiová, T. (ČSSR): Neúplné rodiny ako problém etnografického štúdia 552
- Rychlíková, M. (ČSSR): K niektorým problémom postavenia ženy v dôchodkovom veku v dedinskej ro-

dine	557	C. Zálešák: Folklórne hnutie na Slovensku (Milan Leščák)	648
Sigmundová, M. (ČSSR): K otázke tradície jedného dieťaťa v rodine	561	Umění a řemesla (Viera Feglová)	649
Stoličná, R. (ČSSR): Vplyv rodiny na udržiavanie tradičných prvkov v stravovaní	569	Kniha o Faustovi (Zora Vanovičová)	650
Profantová, Z. (ČSSR): Antitéza — funkčný prostriedok vyjadrenia patriarchálno-rodinných vzťahov v slovenských prísloviach	575	P. Horák: Struktura a dějiny. Ke kritice filosofického strukturalismu ve Francii (Rasta Stoličná)	651
Kočiš, F. (ČSSR): Kultúra jazykového prejavu v rodine	582	Sozialkultur der Familie (Peter Salner)	652
Gašparíková, V. (ČSSR): Rodina a rozprávačská tradícia	588	Nestelberg (Ema Drábiková)	654
Kiliánová, G. (ČSSR): Význam medzigeneračných vzťahov pre transmisiu ľudovej prózy na Kysuciach	593	Staryj Peterburg (Adam Pranda)	656
Krekovičová, E. (ČSSR): Miesto rodiny v mechanizme fungovania a transmisie piesní v dedinskom prostredí	601	The Future of pastoral Peoples (Peter Podolák)	658
		Geschichte der deutschen Volksdichtung (Mária Kosová)	660
		Truhen und Kästchen (Eva Večerková)	661
		OBSAH 31. ROČNÍKA	663

ROZHLADY

Pozdrav Michalovi Markušovi k sedemdesiatke (Adam Pranda)	607
Vývoj záujmu o etnografický výskum rodiny a jeho súčasné tendencie v západnej etnografii (Viera Urbančová)	611
K otázke etnokultúrneho charakteru súčasnej rodiny v západnej Afrike (Juraj Vámoš)	617
Medzinárodná konferencia MKKKB v Szentendre (Ján Botík)	619
Pracovný seminár o etnických procesoch (Magdaléna Paríková)	625
Činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v roku 1982 (Peter Salner)	628

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	632
R. Jeřábek a kol.: Proměny jihomoravské vesnice (Ján Podolák)	634
Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan (Soňa Burlasová)	637
Opera ethnologica 8. ČSAV — Etnografický atlas I. (Peter Slavkovský)	639
J. Podolák: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku (Viera Urbančová)	640
V. Nosálová: Slovenský ľudový odev (Viera Urbančová)	642
J. Paličková-Pátková: Ludové kožušníctvo na Slovensku (Viera Urbančová)	644
M. Komorovská: Slovenské črπάky (Jarmila Paličková - Pátková)	647

СОДЕРЖАНИЕ

РОЛЬ СЕМЬИ В ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССАХ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА

Введение (Божена Филова)	344
Филова, Божена (СССР): Современная семья как место воздействия традиций образа жизни	350
Дробижева, Л. М. (СССР): Этносоциологическое изучение семьи в СССР и возможности сравнительных исследований	361
Тодоров, Д. (Булгария): Содержание, структура и интенсивность культурного потребления в современной болгарской семье	367
Биернацка, М. (Польша): Семейные отношения в деревенском обществе — традиция и перемены	377
Морван, Й. (Венгрия): Перемены семейных праздников в период социализма	386
Грипентрог, Г. (ДДР): К некоторым изменениям в партнерских отношениях в браке и семье активного трудового населения деревень Магдебургской области в период 1900—1960 гг.	399
Радованович, М. (Югославия): Существенные знаки современных процессов изменений в деревенской семье в Сербии	407
Жданко, Т. А. (СССР): Изучение изменений традиционной структуры семьи у народов Средней Азии в условиях социализма	414
Макавеева, Л. (Булгария): Этносоциальные аспекты развития современных супружеско-семейных отношений	427

Кашуба, М. С. (СССР): Традиции и инновации во внутрисемейных отношениях у народов Югославии	435
Шифер, А. (Польша): Перемены культурной традиции в смешанных браках в северных областях Польши	445
Антониц, Д. (Югославия): Авторитет старейшины в традиционной и современной семье	454
Дивац, З. (Югославия): Современные трансформации ролей членов семьи в обрядах	459
Провазник, Д. (ЧССР): Теоретико-методологические проблемы семьи в ЧССР	466
Мала, Э. (ЧССР): Влияние культурной ориентации семьи на культурное развитие детей	479
Робек, А. (ЧССР): Тенденции интеграции и десинтеграции небольшой этнической группы	487
Херолдова, И. (ЧССР): Передача этнокультурной информации в этнически однородных и этнически неоднородных семьях	494
Пранда, А. (ЧССР): Основные факторы процесса передачи этнокультурных традиций	501
Кандерт, И. (ЧССР): Структура семьи и традиция	517
Салнер, П. (ЧССР): К положению лиц пенсионного возраста в современной словацкой деревенской семье	524
Ратица, Д. (ЧССР): Семейное воспитание как форма межпоколенной передачи этнокультурной информации	534
Чукан, Я. (ЧССР): К проблематике семейной жизни шахтерской деревни при капитализме и при социализме	541
Штибрани, Т. (ЧССР): Неполные семьи как проблема этнографического изучения	552
Рихликова, М. (ЧССР): Положение женщины пенсионного возраста в семье в начале 80-х годов 20-го века	557
Сигмундова, М. (ЧССР): К вопросу традиции системы одного ребенка в семье	561
Столична, Р. (ЧССР): Влияние семьи на сохранение традиционных элементов в питании	569
Профантова, З. (ЧССР): Антитеза — функциональное средство выражения патриархально-семейных отношений в словацких пословицах	575
Кочиш, Ф. (ЧССР): Культура языкового проявления в семье	582
Гашпарикова, В. (ЧССР): Семья и рассказчицкая традиция	588

Киллианова, Г. (ЧССР): Значение межпоколенных отношений для трансмиссии народной прозы на Кисуцах	593
Крековичова, Э. (ЧССР): Место семьи в механизме функционирования и трансмиссии песни в деревенской среде	601

ОБЗОРЫ

Юбилей Д-ра Михала Маркуша, канд. наук (Адам Пранда)	607
Развитие интереса к этнографическому исследованию семьи и его современные тенденции в западной этнографии (Вера Урбанцова)	611
К вопросу этнокультурного характера современной семьи западной Африки (Юрай Валоши)	617
Международная конференция МКККБ в Сентендре (Ян Ботик)	619
Рабочий семинар о этнических процессах (Магдалена Парикова)	625
Деятельность Словацкого этнографического общества САН в 1982 г. (Петер Салнер)	628

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 31-й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE AUFGABE DER FAMILIE IN DEN ETHNOKULTURELLEN PROZESSEN IN DEN BEDINGUNGEN IN SOZIALISMUS	
Einleitung (B. Filová)	344
Filová, Božena (ČSSR): Die gegenwärtige Familie als Wirkungsort der Traditionen der Lebensweise	350
Drobiževa, L. M. (UdSSR): Ethno-soziologisches Studium der Familie in der UdSSR und die Möglichkeiten der komparativen Forschungen	361
Todorov, D. (Bulgarien): Inhalt, Struktur und Intensität des Kulturverbrauches in der heutigen bulgarischen Familie	367
Biernacka, M. (Polen): Familienbeziehungen in der Dorfgemeinschaft	377
Morvay, J. (Ungarn): Die Wandlungen der Familienfeiertage in der Epoche des Sozialismus	386
Griepentrog, G. (DDR): Zu einigen Veränderungen der Partnerbeziehun-	

gen in den Ehen und Familien der werkstätigen Dorfbevölkerung der Magdeburger Börde zwischen 1900 und 1960	399	sion ethnokultureller Informationen zwischen den Generationen	534
Radovanović, M. (Yugoslawien): Wesentliche Merkmale der gegen- wärtigen Veränderungsprozesse in der dörflichen Familie in Serbien	407	Čukan, J. (ČSSR): Zur Problematik des Familienlebens in den Bergen- arbeiterdörfern im Kapitalismus und im Sozialismus	541
Ždanko, T. A. (UdSSR): Studium der Veränderungen in der traditionellen Familienstruktur der Völker in der Mittleren Asien in der sozialistischen Bedingungen	414	Štibrányiová, T. (ČSSR): Die un- vollständigen Familien als Problem des ethnographischen Studiums	552
Makaveeva, L. (Bulgarien): Ethno- soziale Aspekte in der Entwicklung der heutigen Ehe- und Familienbe- ziehungen	427	Rychlíková, M. (ČSSR): Die Stel- lung der Frau im Rentenalter in der Familie zu Beginn der achziger Jahre des 20. Jahrhunderts	557
Kašuba, M. S. (UdSSR): Traditionen und Innovationen in den Interfami- lienbeziehungen der Völker Yugosla- wiens	435	Sigmundová, M. (ČSSR): Zur Fra- ge des Einkindsystems in der Fami- lie	561
Szyfer, A. (Polen): Die Veränderun- gen in der Volkskultur und das Wir- ken der Tradition in den Mischehen in den nördlichen Gebieten Polens	445	Stoličná, R. (ČSSR): Die Einfluss der Familie auf die Beibehaltung traditioneller Elemente in der Bekös- tigung	569
Antonić, D. (Yugoslawien): Die Autorität des Stammesältesten in der traditionellen und in der heutigen Familie	454	Profantová, Z. (ČSSR): Die Anti- these — ein funktionelles Mittel patri- archale Familienbeziehungen in den slowakischen Sprichwörtern aus- zudrücken	575
Divac, Z. (Yugoslawien): Die derzei- tigen Veränderungen in den Rollen der Familienglieder bei den Zeremonien in der Familie	459	Kočiš, F. (ČSSR): Die Kultur der sprachlichen Äusserungen in der Fami- lie	582
Provazník, D. (ČSSR): Theore- tisch-methodologische Probleme bei der Erforschung der Familie in der ČSSR	466	Gašparíková, V. (ČSSR): Die Fami- lie und die Erzähltradition	588
Malá, E. (ČSSR): Der Einfluss der kul- turellen Orientierung der Familie auf die Kulturentwicklung der Kin- der	479	Kiliánová, G. (ČSSR): Die Bedeu- tung der Beziehungen zwischen den Generationen für die Transmission der volkstümlichen Prosa im Kysuce- Gebiet	593
Robek, A. (ČSSR): Integrations- und Desintegrationstendenzen einer klei- ner ethnischen Gruppe	487	Krekovičová, E. (ČSSR): Die Stel- lung der Familie im Mechanismus der Funktion und Transmission der Volkslieder in der dörflichen Um- welt	601
Heroldová, I. (ČSSR): Die Übergabe ethnokultureller Informationen in ethnisch homogenen und ethnisch he- terogenen Familien	494	RUNDSCHAU	
Pranda, A. (ČSSR): Grundlegende Faktoren des Prozesses der Trans- mission ethnokulturellen Traditio- nen	501	Gruss für PhDr. Michal Markuš, CSc. zum 70. Geburtstag (Adam Pranda)	607
Kandert, J. (ČSSR): Die Struktur der Familie und die Tradition	517	Entwicklung des Interesses für die eth- nographische Forschung der Familie und ihre gegenwärtige Tendenzen in der westlichen Ethnographie (Viera Urbanová)	611
Salner, P. (ČSSR): Die Position der Personen im Rentenalter in der heuti- gen slowakischen ländlichen Fami- lie	524	Zur Frage des ethnokulturellen Cha- racters der gegenwärtigen Familie in Westafrika (Juraaj Vámoš)	617
Ratica, D. (ČSSR): Die Erziehung in der Familie als Form der Transmis-		Internationale Konferenz IKKKB in Szentendre (Ján Botík)	619
		Arbeitsseminar über die ethnischen Prozesse (Magdaléna Paríková)	625
		Tätigkeit der Slowakischen ethnogra- phischen Gesellschaft bei der Slowa-	

kischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1982 (Peter Salner) . 628

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ROLE OF THE FAMILY IN ETHNOCULTURAL PROCESSES UNDER THE CONDITIONS OF SOCIALISM

Introduction (Božena Filová)	344
Filová, Božena (Czechoslovakia): The present day family as the place of activity of the traditions charac- terizing the way of life	350
Drobiževa, L. M. (USSR): The eth- nosociological study of the family in the USSR and the possibilities of comparative researches	361
Todorov, D. (Bulgaria): The content, structure and intensity of the present Bulgarian family	367
Biernacka, M. (Poland): The family relationships in the rural communi- ty — traditions and transformations	377
Morvay, J. (Hungary): The transfor- mations of family holidays in the pe- riod of socialism	386
Griepentrog, G. (GDR): On some changes affecting the relationships of partners in marriages and families of the population of Magdeburg region actively involved in the working pro- cess of a small ethnical group	399
Radovanović, M. (Yugoslavia): The fundamental features of the re- cent transformation processes in the village family in Serbia	407
Ždanko, T. A. (USSR): The investi- gation of changes in the traditional family structure in the Middle Asia nations under socialism	414
Makaveeva, L. (Bulgaria): The eth- nosocial aspects in the development of the present day matrimonial and family relationships	427
Kašuba, M. S. (USSR): Traditions and innovations in the intrafamily re- lationships of Yugoslavia nations	435
Szyfer, A. (Poland): The transforma- tions of folk culture and acting of traditions in the mixed families of the northern regions of Poland	445
Antonić, D. (Yugoslavia): The authority of the senior in the tradi- tional and present day family	454
Divac, Z.: (Yugoslavia): The present- day transformations concerning the	

tasks of the family members in ce- remonies	459
Provazník, D. (Czechoslovakia): Theoretical and methodological prob- lems of the family research	466
Malá, E. (Czechoslovakia): The in- fluence of cultural orientation of the family on cultural development of the children	479
Robek, A. (Czechoslovakia): The in- tegration and disintegration tenden- cies of a small ethnical group	487
Heroldová, I. (Czechoslovakia): The transmission of ethnocultural infor- mation in ethnically homogenous and heterogenous families	494
Pranda, A. (Czechoslovakia): The ba- sic factors representing the process of transmitting the ethnocultural tra- ditions	501
Kandert, J. (Czechoslovakia): The structure of family and the tradition	517
Salner, P. (Czechoslovakia): On the status of persons at the retirement age in the present day village family	524
Ratica, D. (Czechoslovakia): The fa- mily upbringing as a form of inter- generation transmission of the eth- nocultural traditions	534
Čukan, J. (Czechoslovakia): On the problems related to the family life of miner's village in capitalism and so- cialism	541
Štibrányiová, T. (Czechoslovakia): Incomplete families as a problem of ethnographical study	552
Rychlíková, M. (Czechoslovakia): On some problems concerning the po- sition of women of retirement age in the village family	557
Sigmundová, M. (Czechoslovakia): To the question dealing with the tra- dition of a single child in family	561
Stoličná, R. (Czechoslovakia): The family influence on preserving the traditional elements in food	569
Profantová, Z. (Czechoslovakia): Antithesis — a functional means of expressing the patriarchal—family relationships in Slovak proverbs	575
Kočiš, F. (Czechoslovakia): The cul- ture of speech utterance in the fa- mily	582
Gašparíková, V. (Czechoslovakia): The family and the tradition of sto- ry-teller	588
Kiliánová, G. (Czechoslovakia): The significance of the intergeneration re- lations for the transmission of folk prose in Kysuce region	593

Krekovičová, E. (Czechoslovakia):
 The position of family in the mechanism of functioning and transmission of songs in the village environment .

601

COMMENTARY

The jubilee of Ph. D. Michal Markuš (Adam Pranda)
 The development of interest in ethnographical family research and its presents day trends in western ethnography (Viera Urbancová)

607

611

Ethnocultural character of the present day family in West Africa (Juraj Vámoš)
 International conference IKKKB in Szentendre (Ján Botík)
 Working seminar on ethnic processes (Magdaléna Paríková)
 Activity of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences in 1982 (Peter Salner)

617

619

625

628

BOOKREVIEWS AND REPORTS

CONTENTS OF THE 31TH VOLUME

ANTITÉZA — FUNKČNÝ PROSTRIEDOK VYJADRENIA PATRIARCHÁLNO-RODINNÝCH VZŤAHOV V SLOVENSKÝCH PRÍSLOVIACH

ZUZANA PROFANTOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Folklór a folklórna tvorba je vo všetkých svojich základných aspektoch organicky spätá s ľudovým spôsobom života, ktorého je stabilným elementom. Mimo neho sa nemôže rozvíjať a mimo neho nemôže existovať. Podmienenosť folklóru a prepojenosť s ľudovým spôsobom života chápeme ako špecificky konkrétny výraz jeho historických a etnosociálnych zväzkov a závislostí, čo charakterizuje sovietsky folklorista B. N. P u t i l o v ako kategóriu jednoznačne sociálne-svetonázorovú, gnozeologickú, funkcionálnu, estetickú a štruktúrotvornú.¹

Fakt, že folklór je odrazom skutočnosti, bol už v minulosti folkloristami pertraktovaný a prijatý. Závažné v tejto súvislosti sú však hranice, rozsah, spôsob a prostriedky tohoto odrazu, ktoré sú tu špecifické.

Jednou zo zvláštností folklóru je, že sa orientuje na také javy a elementy ľudského života, ktoré v sebe zahŕňajú určitý semiotický obsah a v ktorých už je známe zovšeobecnenie kolektívnych predstáv a názorov. Základným a prevažným objektom folklórnej tvorby je životná skutočnosť v najširšom slova zmysle, modelovaná vo svojich prejavoch, vzťahoch a situáciách, transformovaná do všetkých žánrových systé-

mov, prekódovaná a v rozličnej miere obohatená zákonitosťami folklórnej poetiky a estetiky. Inými slovami povedané — poetika folklóru je determinovaná tak estetickým vzťahom ku skutočnosti, ako aj sociálnou úlohou folklóru a jeho funkčnými vzťahmi. Funkcionálnosť folklóru nie je súborom mimoestetických príznakov, ale sa prejavuje v estetickej podstate folklóru a určitým spôsobom podmieňuje jeho umeleckú štruktúru, pričom obe sú vzájomne neoddeliteľné. Ako sme už naznačili, jednou zo špecifických vlastností poetiky žánru sú žánrové funkčné zväzky, ktorými je determinovaná, čo v praxi znamená, že musíme mať stále na zreteli momenty podmienosti umeleckej realizácie prepojenia folklóru s reálnym životom. Tak je kategória žánru pre poetiku uzlová a určujúca.²

Jedným zo stabilných objektov folklórneho stvárnenia tak v línii diachronie ako i synchronie je rodina. Vždy aktuálna problematika rodinného života našla uplatnenie vo všetkých žánroch folklóru. Diferentné je však zobrazenie elementov rodinnej štruktúry, spôsob a miera transformácie reálnej podoby, ako aj výrazové prostriedky poetickej reči toho-ktorého žánru. Odlišný obraz rodinného života podáva, iné vzťahy a si-

tuácie rieši napr. fantastická rozprávka, balada či lyrická pieseň, iný obraz o názoroch, normách, túžbach či požiadavkách na rodinný život nájdeme v svadobnom obradovom folklóre alebo v prísliviach.

Príslovia ako konverzačný žáner svojou podstatou nielen ilustrujú, charakterizujú či zovšeobecňujú (p o z n á v a c i a funkcia), ale komentujú najrozličnejšie stránky života a zároveň k nim zaujímajú stanovisko a hodnotia ich (h o d n o t i a c a funkcia). Ako jednoduché frázy nemajú možnosť a ani sa neusilujú podať všestrannú analýzu zobrazovaného. Ich cieľom je ukázať samotnú podstatu javu, zdôrazniť jednu z jeho charakteristických stránok. Príslovná poetika k tomu využíva veľmi často kladný paralelizmus a antitézu,³ na ktorých dialektickú podstatu poukázal už A. N. Veselovský konštatovaním, že tu nejde o stotožnenie ľudského života s prírodou a ani nie o porovnania predpokladajúce poznanie rozdielnosti porovnávaných predmetov, ale o porovnanie dejov podľa príznakov.⁴

Poetický obsah prísloví je teda v priamej závislosti s existenciou najočividnejších zákonitostí prírody a spoločnosti, ktoré bývajú v prísliviach vyjadrené jednak spôsobom porovnania podobných javov v e d l a s e b a, ako aj porovnaním o p r o t i s e b e.

O charakteristiku opozitných prísloví sa pokúsil analogicky v súvislosti so štruktúrnou analýzou opozitných hádaniek americký folklorista A. Dundes, ktorý hovorí o paralelizme s protikladmi. Súbor protikladov rozdeľuje na materiáli anglických hádaniek a potom i prísloví na tri typy: 1. antiteticky-protirečivé, 2. nedostačujúco-protirečivé, 3. kauzálne-protirečivé.

Antiteticky-protirečivý protiklad môže byť odvodený z tvrdenia $A=B$ alebo $A \neq B$. (Tento typ je najfrekvencovanejší a v danom prípade slúži ako príklad spájania určujúcich a kontrastných prí-

znakov — *Kto má mrcha ženu, netreba mu chrenu.*) Alebo sa odvodzuje z tvrdenia $A=B$, $A=C$, pričom $B \neq C$, zatiaľ čo opozícia môže nastať bez zreteľného popierania.

Za typ nedostačujúco-protirečivých protikladov považujeme výroky, v ktorých sa popiera niektorý logický príznak, časť alebo určenie objektu (*Všetko mu dáš, len toho nešťastného rozumu mu nedáš*).

V type kauzálne-protirečivých protikladov by sme očakávali, že v opozitnom kauzálnom prísloví následok bude vyplývať z príčiny; no jednako v množstve prísloví s kauzálnym protikladom sa následok alebo popiera, alebo sa považuje za nemožný (*Sova nevysedí sokola*). Formou kauzálne-protirečivého protikladu je i umiestnenie následku pred príčinou. Každý z týchto troch typov môže byť utvorený alebo z tvrdenia alebo z popierania. Ako A. Dundes konštatuje, „zo snahy udať rozdiely medzi opozitnými a neopozitnými typmi výrokov vyplýva, že nie všetky príslovia možno zaradiť do jednej z uvedených kategórií. Niektoré príslovia majú jednoznačne aj určujúce aj kontrastné príznaky“; presvedčíme sa o tom aj v nasledovnom materiáli.

Tak ako podmienky reálneho sveta podmieňujú použité obrazy v prísliviach o rodine, analýza systému týchto umeleckých obrazov, ich významu ako i konštrukcie ukazuje, že všetky osoby, ich charakteristiky, konanie, sú zobrazované vo vzťahu k rodine, k základným funkciám, ktoré rodina v spoločnosti spĺňa — reprodukčnej, hospodárskej, výchovnej, ochrannej. Príslovia vykresľujú princípom analógie a kontrastu roдинu, vnútorné i vonkajšie vzťahy, tradičné role a status členov rodiny, hodnoty, normy, ciele a úsilie rodinného života. Môžeme povedať, že v porovnaní s vyššie spomínanými folklórnymi žánrami aj najrealistickejšie, hoci ich často imperatívny charakter dáva tušiť, či je

skôr dôkazom častej nezahody etického ideálu so skutočnosťou. Protikladnosť vo vzťahu k funkciám rodiny sa dopĺňa protikladnosťou osôb podľa sociálneho statusu, pohlavia, veku, fyzických i charakterových vlastností, atď.

Základným kontrastom ilustrujúcim vonkajšiu štruktúru rodiny, proces interakcie rodina — spoločnosť, je protiklad vyjadrený pomocou významových antoním s v o j - c u d z í.

Lepší svoji hnevani, ako cudzí udobrení.

Ak ta má cudzia voš žrať, môže ta radšej vlastná.

Cudzí je cudzí, svoj je svoj.

Bohato sú ilustrované vzťahy protirečivosti medzi pokrvným a afinitným príbuzenstvom.

Ani u strýca, ani u deda, kto nič nemá tomu beda.

Kmotrovstvo, švagrovstvo, najhoršie priateľstvo.

Buď svokra dobrá, bude i nevesta.

Otčim na ozim, macocha — čertova rázsocha.

Často používané sú náplňou obsažné, no kompozične prosté charakteristiky: *Svekra — pol pekla; Zaf — len ziať; Nevesta — posledná litera v abecede; Kmotor — lotor; Každý švager huncut, ai.*

Dynamiku rodinného života ilustruje výrok: *Domáci psi podchvílou sa hryzú, podchvílou sa lížu.*

Príslovia, demonštrujúce názory na veľkosť rodiny, počet detí, sú jednoznačne determinované sociálnymi a existenčnými podmienkami reálneho života v minulosti.

Pre chudobných dieťatka, pre bohatých teliatka.

Bohatí ľudia sa tešia peniazmi a chudobní deťmi.

Základnú reprodukčnú funkciu rodiny ako i muža-otca, ženy-matky vyjadruje názor: *Manželstvo bez detí, málo má potechy, alebo Muž-koreň, žena-rod.*

Status jednotlivých členov rodiny v mi-

nulosti určovala sústava prísne tradovaných noriem a hodnôt predchnutých princípom patriarchálnej hierarchie. Štruktúru vnútorných vzťahov rodiny charakterizuje predovšetkým postavenie a vzájomné vzťahy manželov, čo sú kategórie dynamické. Absolútna hegemónia muža, ktorú neskôr vystriedal princíp rovnosti, bola však aj porušovaná.

Beda tomu domovi, kde rozkazuje krava volovi.

Žena muža jazykom bije, a muž ženu päťou.

Pozíciu ženy v rodine charakterizujú aj často si odporujúce príslovia:

Žena je len večeľ oproti mužovi.

Na žene stoja tri uhly domu, na mužovi štvrtý.

Mnoho výrokov vyjadruje ľudový názor na inštitúciu manželstva a celkové požiadavky kladené na oboch manželov. Základný významový princíp, ktorým sú charakterizované, je protiklad d o b r é z l é.

Dva stoly, dva belčovy, dva kostoly, jédna posteľ nebýva dobré.

Jeden dobrý, oba dobrí, jeden zlý, oba zlí.

Nerovnocenné manželstvo ilustrujú príslovia s rozvinutou konštrukciou kompozičného paralelizmu a vnútornej anti-tézy:

Tvrde mäso, tupý nôž, stará žena, mladý muž, mačka so psom v pitvore, dva kohúty vo dvore, kde tých dvoje prebýva, nikdy dobre nebýva.

Alebo naopak: *Zdurené kone, slabý voz, stará žena, mladý muž, čerta je to dobré už.*

V antitetických prísloviach je nasilnejšia tendencia k odsúdeniu negatívnych ľudských vlastností prejavujúcich sa v manželstve, rôznych kolízií vzťahov a situácií ako sú nevera, odcudzenie detí, nespravodliví rodičia, atď.

Muž bezo cti, žena bez hanby, deti bez bázne; nerest nad neresti.

Doma kďáče, inde nesie.

Vzťah rodičov a detí je často vyjadrený aj kladným paralelizmom:

*Ako starí hudú, tak aj mladí budú.
Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin.*

Odlíšný status dcéry a syna v rodine vyjadruje výrok:

Má tri deti a štyri dcéry.

No v ďalšom prísloví sú znakovo vyjadrené opäť iné kvality, dôležité pre rodinný život:

Kto má dcéry, má rodinu, kto má synov, má cudzinu.

Antitetické sú i príslovia: *Malé deti jedia chlieb, veľké srdce.*

Matka sladká, otec drak, nezriedka to býva tak.

Kontradikciou vyjadrujú príslovia primárnu funkciu ženy-matky-vychovávateľky, ako aj výchovnú funkciu rodiny vôbec:

Skorej vychová jedna matka sedmoro detí, ako sedmoro detí jednu matku.

Kto prútik neohýba, strom ťažko ohne.

V jednej ruke prút, v druhej chlieb.

Skepticky pôsobí i výrok: *Lepšie deti nemať, ako zle vychovať.*

Imperatívny charakter majú príslovia:

Kto rodičov neposlúcha, bude palicu poslúchať.

Kto si rodiča v (jeho) starobe nectí, na seba si korbáč pletie.

Ako máme možnosť vidieť, príslovia o rodine sú výstižné, plastické a poeticky pôsobivé. Z nespočetného množstva

sme vybrali na ilustráciu také, ktorých názornosť vyplýva zo spolupostavenia porovnávaných obrazov a pojmov, najčastejšie antiteticky. Ako nám organicky vyplynulo z počiatkovej analýzy charakteru a príznakov prísloví, na skúmanom materiáli, antitéza je prostriedkom vyjadrenia reálneho obsahu prísloví a súčasne znázorňuje i vzťah k zobrazovanej skutočnosti. Nezriedka býva významová antitéza organicky spätá i s kompozičnou (príslovia zložené z dvoch častí, ktoré sú vo vzájomnej opozícii, príp. štyroch častí).

Antitéza sa v prísloviach prevažne uplatňuje a tvorí zároveň s inými umeleckými prostriedkami — metaforou, metonymiou, prirovnaním, epitetom, ktorých vzájomný prienik nemožno nebrať do úvahy. Emocionálnosť vyjadrenej myšlienky je zvýraznená logickou konštrukciou frázy, vydelením kontrastných objektov či príznakov, syntaktickým paralelizmom, ako aj rytmickou organizáciou vety. Antitéza ako jav mnohoplánový, v príslovnom žánri, kde v jedinom výroku je zakódovaná kultúrna informácia a sociálne poznanie odovzdávané radom generácií, je prostriedkom i princípom vyjadrenia snahy formovať človeka, jeho vzťah k životu i jeho konanie; spritomňuje tak často i charakteristicky imperatívnu funkciu prísloví.

POZNÁMKY

- 1 PUTILOV, B. N.: Istoriko-folklornyj process i estetika folklora. In: Problemy folklora. Moskva 1975, s. 12—21.
- 2 PUTILOV, B. N.: Sovremennyye problemy istoričeskoj poetiky folklora v svete istoriko-tipologičeskoj teorii. In: Poetika folklora. Moskva 1977, s. 14—22.
- 3 O. i. aj o diskusii k vymedzeniu pojmu antitéza (záporný paralelizmus, slovanská antitéza) píše sovietsky folklorista GACAK, V. M.: Metaforičeskaja antiteza v sravnitel'no-istoričeskom osveščeni. In:

Istorija, kul'tura, etnografija i folklor slavjanskich narodov. VII. meždunarodnyj sjezd slavistov. Moskva 1973, s. 495.

- 4 VESELOVSKIJ, A. N.: Istoričeskaja poetika. Leningrad 1940, s. 125, citované podľa Trudy po znakovym sistemam I., LOTMAN, Ju. M.: Lekcii po struktural'noj poetike. Tartu 1964, s. 88.
- 5 DUNDES, A.: On the Structure of the Proverbs. In: Proverbium 25, 1975, s. 961—973.

DIE ANTITHESE – EIN FUNKTIONELLES MITTEL PATRIARCHALE FAMILIENBEZIEHUNGEN IN DEN SLOWAKISCHEN SPRICHWÖRTERN AUSZUDRÜCKEN

Zusammenfassung

Die Folklore und das Folkloreschaffen ist in allen seinen grundlegenden Aspekten organisch mit der volkstümlichen Lebensweise verknüpft, sie ist ein stabiles Element dieser Lebensweise. Außerhalb dieser Lebensweise kann sie nicht bestehen und sich auch nicht entfalten. Eine der Besonderheiten der Folklore besteht darin, daß sie sich auf solche Erscheinungen und Elemente des menschlichen Lebens orientiert, die einen bestimmten semiotischen Inhalt besitzen und in denen die Verallgemeinerung kollektiver Vorstellungen und Ansichten bereits bekannt ist. Dies spiegelt sich auch in der Poetik der Folklore wider, die sowohl durch ihre ästhetische Beziehung zur Wirklichkeit als auch durch die soziale Aufgabe der Folklore und ihre funktionellen Beziehungen determiniert ist.

Die stets aktuelle Problematik des Familienlebens kam in allen Folkloregenes zum Ausdruck. Unterschiedlich ist jedoch die Darstellung der Elemente der Familienstruktur, die Art und der Grad der Transformation der realen Form sowie die Ausdrucksmittel der dichterischen Sprache des betreffenden Genres. Nicht nur daß die Sprichwörter als Konversationsgenre die verschiedenen Seiten des Lebens illustrieren, charakterisieren und verallgemeinern (die *E r k e n n u n g s f u n k t i o n*), sondern sie nehmen auch Stellung zu ihnen und bewerten sie (die *B e w e r t u n g s f u n k t i o n*). Als einfache Phrasen haben die Sprichwörter keine Möglichkeit eine allseitige Analyse des Dargestellten zu liefern und sie streben dies auch nicht an. Ihr Ziel besteht darin, das eigentliche Wesen der Erscheinung abzubilden, eine ihrer charakteristischen Seiten zu betonen. Dazu verwendet die Sprichwortpoetik sehr häufig den positiven Parallelismus und die Antithese.

So wie die Bedingungen des realen Lebens die in den Sprichwörtern über die Familie verwendeten Bilder bedingen, zeigt auch die Analyse des Systems dieser künst-

lerischen Bilder, die Analyse ihrer Bedeutung und ihrer Konstruktion, daß alle Personen, ihre Charakteristiken, ihr Handeln in Beziehung zur Familie und zu den elementaren Funktionen, die die Familie in der Gesellschaft erfüllte, dargestellt werden, also zur Reproduktions-, Wirtschafts-, Erziehungs- und Schutzfunktion der Familie. Mittels der Analogie und des Kontrastes zeichnen die Sprichwörter die Familie, ihre inneren und äußeren Beziehungen, die traditionellen Rollen und den Status der Familienglieder, die Werte, Normen, Ziele und Bestrebungen des Familienlebens. Es kann gesagt werden, daß die Sprichwörter dies — verglichen mit anderen Folkloregattungen — am realistischsten tun, obwohl ihr häufig imperativer Charakter ahnen läßt oder vielmehr ein Beweis ist für die häufige Uneinigkeit zwischen dem ethischen Ideal und der realen Wirklichkeit. Der Gegensatz in der Beziehung der Menschen, in den Beziehungen zu den Funktionen der Familie wird ergänzt durch die Gegensätze im sozialen Status, im Geschlecht, im Alter, in den physischen und Charaktereigenschaften usw. Grundsätzlicher Kontrast, der die äußere Struktur der Familie, den Prozeß der Interaktion zwischen Familie und Gesellschaft kennzeichnet, ist der mit Hilfe von Bedeutungsantonymen „eigen — fremd“ ausgedrückte Gegensatz, ergänzt durch den Bedeutungsgegensatz „gut — schlecht“, der die innere Struktur der Familie charakterisiert.

Was die Merkmalhaftigkeit anbelangt, hat der amerikanische Folklorist A. Dundes versucht, analog zur Strukturanalyse der gegensätzlichen Rätsel eine Charakteristik der gegensätzlichen Sprichwörter auszuarbeiten. Er spricht dabei von einem Parallelismus mit Gegensätzen. Die Gesamtheit der Gegensätze teilt er in antithetisch-widersprüchliche, ungenügend-widersprüchliche und kausal-widersprüchliche ein. Wie er selber konstatiert, geht aus dem Bestreben, die Unterschiede zwischen

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 31, 1983, číslo 3—4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., prof. PhDr. Antonín Robek, DrSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1983

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 31, 1983, № 3—4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гашпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 31, 1983. Nr. 3—4. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 31, 1983, No. 3—4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 31, 1983, No. 3—4

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

